

Spanskesyken i Alvdal i 1918

Av Harald Reinertsen

Spanskesyken var en epidemisk, akutt influensalignende virussykdom som herjet i Europa og Amerika i 1918-1919. Den antas å ha begynt i Spania. Derav navnet. Sekundære infeksjoner, især lungebetennelse, gjorde sykdommen ytterst alvorlig. Statistikken viser at den i hele verden krevde over 20 millioner liv.

I Norge ble det registrert 374.288 tilfeller av spanskesyken, herav 7305 med dødelig utgang. Dette er uhyggelige tall og går inn i historien som en av de store epidemier i landet vårt.

Det er grunn til å minne om at denne sykdommen rammet verden i den første verdenskrigs siste fase. Den lange blodige krigen med all sin nød og elendighet hadde satt sitt preg på befolkningen i alle de krigførende land. Streng rasjonering på alle levnedsmidler i årevis gjorde seg gjeldende med de følger det hadde på helsetilstanden for folk flest.

Selv i de nøytrale land, som Norge, var rasjonering og kampen for det daglige brød merkbart. Om dette hadde noen innvirkning på sykdomsbildet som fulgte spanskesyken, vites ikke sikkert. Men sikkert er det at de fleste var trette og oppgitte over krigens uhyggelighet og forakt for menneskeliv.

Hvordan var situasjonen i Nord-Østerdal?

Hvordan opplevde folk spanskesyken og hva hadde helsestellet å møte denne alvorlige epidemien med?

Det var på den tid ingen bygder som hadde institusjonsplasser å få anbrakt de alvorligste syke i. Distriktslegene, som alle hadde vidstrakte områder

å betjene, stod på og var på farten nesten døgnet rundt, stod overfor en håpløs og umenneskelig oppgave. Ved sin side hadde de nok en menighets-/helsesøster som ble satt inn i de vanskeligste tilfeller der sykdommen medførte lungebetennelse og overvåking i sykdommens mest kritiske fase. I mange tilfeller var hele familien sengeliggende så det var sikkert vanskelig å disponere hjelpen dit det var mest nødvendig.

Men, som tradisjonen var fra gammelt av, var det grannene som trådte til som hjemmehjelpere. Mange steder var det behov for hjelp både ved sykesenga og i fjøs og stall.

Legemidler

Antall dødsofre fra spanskesyken forteller at legene stod hjelpeløse i kampen mot denne virussykdommen. Lungebetennelse, her i distriktet av de gamle kalt lungebrann, var ytterst alvorlig og krevde i denne forbindelse utallige, ofte unge, liv.

Sulfonamider og antibiotika som anvendes i dag var ukjente behandlingsmidler på den tida.

Av intervjuer som er foretatt i Alvdal går det fram at legen hadde en standard forordning: "Alle berørte familier fikk en halvflaske konjakk med kinin og sengeleie. Bruk ellers de gamle råd som menes å hjelpe". Ja, disse var mange og varierte, og brukte ble de, viser undersøkelsen.

Folk måtte hjelpe seg som best de kunne

Fra umiskjennelige tider, fra generasjon til generasjon, har de såkalte kjerringråder gått i arv i kampen

mot sykdom og død.

Ser vi på de som ble tatt i bruk til å forebygge og bekjempe spanskesyken er de som nevnt mangeartet og enkelte peker seg ut som allmenne og troverdige. I særklasse står tjære som den mest brukte. Den ble anvendt til damping og åndet inn og brukt både som forebyggende og helbredende middel. I noen tilfeller også tatt inn med noen dråper i vann.

De som var raskt ute med tjæredamping tror bestemt at det var årsaken til at de slapp sykdommen. Vel, men det må være lov å tilføye, mange slapp nok også uten tjæredamp.

Tjæredamping var kjent og brukt her i distriktet da tuberkolosen raste som verst de første tiår av dette hundreåret. Nedskriveren kjenner tilfeller der tuberkuløse var overbevist om at det var kuren med tjæredamp som gjorde dem friske.

Terpentin var et annet og mye brukt middel både utvendig og i små doser tatt inn. Terpentin var ofte brukt i forbindelse med smeltet talg og smurt på ullklut og lagt på brystet. Det samme var tilfelle også ved forkjølelse i gammel tid.

Det foreligger også en oppskrift på en mikstur mot "lungebrann", bestående av: tjære, tørr kamfer, terpentin og lakris, blandet i vann. Dette høres ut til å være sterke saker.

En annen mikstur ved navn "sterkpeppar" var også brukt. Det var brennevin tilsatt en sort pepper. Dette måtte også være noe som rev i halsen.

Det kan ellers bemerkes at tjære, terpentin og tørr kamfer inneholder hydrokarboner og har det tilfelles at det er stoffer som er anerkjent og brukt til medisinsk bruk. Så de gamle kjerringrådene var nok ikke bare overtro. De var utvilsomt inne på bruk av midler som farmasien har utviklet videre.

Apotekervarer

På denne tiden var det vanlig å ha et husapotek bestående av kamfer, flytende og tørr, samt kamferolje og nafta. Disse medikamenter var mye brukt under spanskesyken.

Et par av dem som er intervjuet forteller om sennepsbad. Det er kjent at sennep er brukt i medisinen. Kanskje var sennepsfrø brukt i dampbad.

En gammel dame forteller at hun fikk en mikstur som smakte veldig vondt og minnet om vierbork. Det er grunn til å tru at det var konjakk med kinin. Det skulle etter sigende smake alt annet en godt.

Hvordan artet spanskesyken seg?

Av det foreliggende materiale går det fram at det var stor grads forskjell blant dem som opplevde spanskesyken. Helt fra dem som ruslet oppe lettere plaget til dem som ble sengeliggende med lungebetennelse, og for enkelte av disse med dødelig utfall.

Et fellestrekk for alle var smerter i leddene og hodepine. De fleste hadde feber og noen neseblødning. En enkelt forteller om pustevansker og kvalningsformannelser. Et annet enkelt tilfelle forteller at sykdommen slo plutselig til med bevisstløshet.

De fleste minnes at sykdommen sto på en ukes tid. Alle følte seg utslått, slapp og elendig i lang tid.

Én ting alle gav uttrykk for var angsten for smitten. Den var allmenn, og når en først hadde fått sykdommen var det redselen for lungebetennelsen og det verst tenkelige utfall av den, som opptok tankene.

Her i distriktet ser det ut til at spanskesyken kom i juni 1918 og varte litt utover i 1919, slik Ingjald Hoen i Alvdal minnes den. Personlig husker jeg

bestemt at vi i vår familie hadde den i slutten av september og at den ellers i nabolaget raste noen uker ut i oktober.

Tynsetboka beretter at epidemien raste som verst der i bygda i slutten av oktober 1918 og at det den 2. november det året ble gravlagt 7 ofre for spanskesyken og at tre av disse var fra samme familie. Denne datoen står som et uhyggelig minne fra den tiden.

Det er vel riktig å anta at sykdommen raste 6-7 måneder og kulminerte når vinteren satte inn i januar-februar 1919.

De aller fleste minnes høsten 1918 som rå og tung med mye tåke. Dette, sammen med angsten for å bli smittet med "spanska" gjorde ikke tilværelsen lettere. Ikke minst meldingene om dødsfall blant slektninger og venner skapte sorg og fortvilelse. Alle uten unntak minnes høsten 1918 og spanskesyken som ei vond, trist tid.

Intervjuer

Av mangel på skriftlige kilder om spanskesyken i Alvdal var det derfor nødvendig å søke kontakt med den eldre generasjon som selv opplevde sykdommen. Det ligger i kortene at det ikke var helt enkelt å minnes opplevelser så langt, langt tilbake i tiden. For enkelte hadde fortidens tåke lagt seg over det avsnittet av livet.

Men med de tyvetalls personer som er registrert kan det nokså entydig leses hvordan sykdommen forløp og hvilke midler som ble tatt i bruk for å lindre og forebygge den. Skulle ikke alt høres like troverdig ut kan det skyldes erindringsforskyvelser på grunn av år og alder.

Noen glimt fra intervjuene

Én forteller at tjæredampingen foregikk ved at de hadde tjære i en stor kopp. Så varmet man en tynn jernstang til den ble rødglødende og stakk den ned i tjæren. Tok så et stort plagg over hodet og bøyd seg over tjærekoppen og trekte i seg dampen.

En av gardene i Alvdal som var rammet hardest kom i en helt fortvilet situasjon. Naboene var så redd smitten at ingen turde gå inn til dem. Men de tok seg av stell i fjøs og stall. Varer og medisiner fikk de gjennom vinduet.

En alvdøl, Per Nytrøen, som hadde emigrert til Amerika deltok i den 1. verdenskrig i Frankrike og døde i spanskesyken der. Han ble sendt hjem og gravlagt i hjembygda.

Ei jente som gikk på husmorskolen forteller at skolen ble stengt. Bestyreren var så redd hun skulle få spanska. Hun var bedt i bryllup, men ingen elever fikk forlate skolen. Hun gikk likevel, ble smittet og syk, og måtte være borte fra skolen flere uker.

Martin Holmen forteller at Sevilla Spinners ansatte, 7-8 personer, ble syke og fabrikken var ute av drift 8-10 dager.

Én forteller at hun som 9-årig jentunge var den eneste som kunne representere en familie på 7 medlemmer i gravølet etter en granne som døde i spanskesyken.

I Alvdal ble den omtalte halve konjakkflaske utdelt av lederen i forsyningsnemnda etter anvisning av distriktslegen. Han fartet rundt til dem som ikke kunne hente den sjøl. (Han var nok en sikker forvalter av flaskeføret, avholdsmann som han var.)

Personlig minnes jeg jobben med å tømme potta og toalettbøtta. Det var en viktig funksjon på den tida da det var utedo. Det må innrømmes at det ikke

var noen behagelig jobb. Men nødvendig var den.

Døde i spanskesyken

De gamle som er intervjuet om spanskesyken i Alvdal har naturlig nok ikke tall for hvor mange som døde i denne epidemien i bygda. De fleste svarer at det var uhyggelig mange. Ved gjennomgang av Alvdal bygdebok bind II og klokkerboka for Alvdal over dødsfall i 1918, antas at 7 kvinner og 4 menn ble offer for sykdommen.

Det som vel er overraskende er at gjennomsnittsalderen er 18-19 år. I ettertid har det oftest vært oppfatningen at det var eldre og svake individer som bukket under for spanskesyken. Men tallene forteller om unge døde.

Var dette spesielt for Alvdal, kan en undres på. For å få svar på dette er det tatt en titt på hva Tynsetboka bind IV forteller og som viser en gjennomsnittsalder på 23 år på dem som døde i spanskesyken. Det må tas forbehold om at ikke alle navn er kommet med, men det skulle være grunnlag for sammenligning.

Kilder

CAP-Leksikon

Klokkerboka for Alvdal, 1918

Alvdalsboka, bind II

Tynsetboka, bind IV

Harald Reinertsen, Spanskesyken i Alvdal